

УДК 37.033+372.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300092>

Уляна Борис, кандидат педагогічних наук, викладач
Коломийського педагогічного фахового коледжу
Івано-Франківської обласної ради

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ ЗА ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті проаналізовано процес становлення та розвитку змісту початкової природничої освіти в Галичині за часів Австро-Угорської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. Зазначено, що її організація великою мірою визначалася освітньою політикою держави, до складу якої належала Галичина як коронний край, початкова природнича освіта підпорядковувалася завданням соціально-економічного розвитку Австро-Угорської монархії, що зумовило загалом суперечливу генезу, яка супроводжувалася позитивними і негативними тенденціями. Схарактеризовано ключові особливості змісту природничої освіти в народних школах Галичини.

Ключові слова: початкова природнича освіта; народні школи; Галичина; зміст природничої освіти; природознавство; навчальні програми.

Літ. 19.

Uliana Borys, Ph.D. (Pedagogy), Lecturer,
Kolomyia Pedagogical Professional College of
Ivano-Frankivsk Region

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE CONTENT OF PRIMARY
SCIENCE EDUCATION IN GALICIA DURING THE AUSTRIAN-HUNGARIAN EMPIRE
(SECOND HALF OF THE 19th – EARLY 20th CENTURY)

The article analyzes the process of formation and development of the content of primary science education in Galicia during the Austro-Hungarian Empire in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century. It is noted that its organization was largely determined by the educational policy of the state, which included Galicia as a crown region, primary science education was subordinated to the task of socio-economic development of the Austro-Hungarian monarchy, which led to a generally contradictory genesis accompanied by positive and negative trends. The key features of the content of science education in the folk schools of Galicia in the studied period are characterized. One of the leading trends in the development of science education in public schools has become the active character, the integration of subjects of the science cycle with reading and other disciplines. At the end of the 19th century natural science became a compulsory subject in senior classes of public schools. Methodical findings of that time were the study of natural history through reading, conducting observations, excursions, local history work to study nature, work in the school garden, growing fruit trees and caring for them, etc. Primary science education, among other things, prepared graduates of folk schools for independent practical life. Under the conditions of the then social development (predominantly rural population) of Ukrainians, we qualify this as a progressive pedagogical phenomenon. In the process of developing the content of primary science education, teachers used various approaches to teaching science disciplines, but the leading vectors of reforming the content of school science remained practical-realistic, systematic, biological, local history, the implementation of interdisciplinary connections in lessons, the integration of scientific knowledge, and the rationalization of the content of science education, etc.

Keywords: elementary science education; public schools; Galicia; content of science education; natural science; educational programs.

Постановка проблеми. У контексті реформування початкової освіти та впровадження Нової української школи (НУШ) у напрямі гуманізації навчання перед учителями початкових класів ставляться вимоги щодо оптимального поєднання засобів, методів і форм педагогічного впливу на здобувачів освіти, пробудження в них стійкого інтересу до пізнання світу. Провідне місце в цьому процесі належить початковій природничій освіті. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти [3], “метою природничої освітньої галузі є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та

інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної та природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку” [3]. Важливим завданням сучасної освіти є переосмислення чинників, від яких залежить якість освітнього процесу в початковій школі НУШ. З огляду на це актуалізується потреба у вивченні, критичному аналізі, творчому використанні попереднього досвіду

організації початкової природничої освіти за умов сьогодення.

Аналіз наукових досліджень. Попри те, що питання розвитку природничої освіти в Україні досліджували багато науковців – авторів дисертаційних, монографічних досліджень, зокрема, генезу шкільної географічної освіти та географічного краєзнавства активно вивчали І. Шоробура (2007), Л. Мельничук (2004), О. Корнєєв (2004) та ін.; історію шкільної природничої освіти – Л. Гуцал (2011), А. Мартін (2008), Л. Никиток (2012), Т. Собченко (2008), О. Пінський (2009), Г. Звонкова (2005), а також Ю. Павленко, С. Руда, С. Хорошева, Ю. Храмов (2001), М. Караванська (2006) та інші вчені, які розглядали різні аспекти генези природничої науки в Україні; розвитку теорії і практики організації лабораторних робіт з фізики в середніх школах України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) присвячена дисертаційна робота І. Студенкової (2005) та ін. В окремих статтях українських учених (О. Біда, В. Буринський, Т. Васютіна, О. Савченко та ін.) розкрито особливості розвитку природничої освіти, освітніх процесів в Україні, методики викладання дисциплін природничого змісту наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Деякі аспекти цієї проблеми висвітлено в історико-педагогічних працях П. Довбні, О. Корнєєва, Л. Мелько, О. Норкіної, І. Студенкової, Н. Стукало та ін. Історіографію шкільної природничої освіти в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. розглядала Я. Приступа. У сучасних часописах (“Український історичний журнал”, “Рідна школа”, “Відродження”, “Нова освіта в Україні”, “Шлях освіти”, “Географія та краєзнавство” тощо) “уміщено наукові праці, які стосуються окремих питань проблеми розвитку природничої освіти та розвитку початкової школи в Україні” [5, 5]. Результати аналізу джерельного корпусу засвідчують, що проблему, задекларовану в назві статті, українські науковці не досліджували.

Мета статті – проаналізувати зміст початкової природничої освіти в Галичині за часів Австро-Угорської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу. Одне із завдань сучасної початкової природничої освіти – забезпечити молодшим школярам якісне засвоєння змісту природничої освіти, оскільки здобути в початкових класах природничі знання – це підґрунтя для подальшої середньої природничої освіти, що включає вивчення біології, географії, фізики, хімії. Тому такою важливою є початкова природнича освіта, що забезпечує в молодших школярів формування системи природничих знань і вмій, особистісно ціннісних орієнтацій, які необхідні їм для адекватного світосприйняття, цивілізованої взаємодії з природним середовищем, природозбереження. У цьому контексті педагогічно доцільним є вивчення та об’єктивна оцінка надбань української педагогічної думки,

що репрезентує вагомі теоретичні та практичні напрацювання освітян Галичини, яка входила до складу Австро-Угорської імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), коли під впливом демократичних процесів, ухвалення основного державного закону (1867) та низки прогресивних освітніх законів (1869; 1873; та ін.) відбувалося становлення, активний розвиток наукових ідей, зокрема і європейських, що мали вплив не тільки на розвиток національного шкільництва, а й на поступ природничої початкової освіти, методики викладання природознавства в школі, професійної підготовки майбутніх учителів до реалізації природничого складника початкової освіти. Природничу початкову освіту в Галичині розбудували не тільки науковці, а й учителі-практики, методисти, громадські просвітницькі діячі, священники тощо. Друга половина ХІХ ст. характеризувалася тим, що в суспільстві поширювалися наукові погляди, пробуджувався інтерес до природничих наук. Створення НТШ у Львові дало імпульс до розвитку математично-природничих наук. Поступово утверджувалася своєрідна система природничої освіти: початковий (пропедевтичний) навчальний курс природознавства, який за різного часу репрезентований спеціальними навчальними предметами (“науки про природу” та ін.) та інтегрованими курсами (читання, історія тощо), що їх викладали в народних (початкових) школах, та основний природознавчий курс, що вивчався в старших класах віділових шкіл.

Проілюструємо сказане окремими прикладами розвитку початкової природничої освіти в державних школах Галичини, які відображають її генезу. Як засвідчують актуалізовані джерела [4; 9, 56–58; 14–16], навчання в народних школах у першій половині ХІХ ст. мало господарське спрямування з огляду на те, що в регіоні переважало сільське населення, яке займалося здебільшого рільництвом, садівництвом, бджільництвом, тваринництвом, тому після закінчення початкової освіти випускники народних шкіл мали бути готовими до самостійного життя, звідси – і практико орієнтований характер початкової освіти. Із цією метою держава здійснила низку заходів. Так, 1852 р. профільне освітнє міністерство рекомендувало організувати пошук орних земель для агрономічних наук у народних школах, а також закладати плодові розсадники, городи в школах. 1857 р. міністерство закликала підтримати ідею викладання бджільництва: “Народні школи можуть здобути значення тільки тоді, якщо розвиток окремих галузей рільництва, бджільництва буде ефективно підтримуватися сільською громадою” [4, 14]. У звіті народного інспектора шкіл цього періоду (1859) наголошено, що “загальне благо може тільки виграти від того, якщо тривіальна школа буде більш практичною і знайомити дітей з найнеобхіднішими знаннями про сільське господарство,

садівництво та бджільництво у спосіб, який є доступним і практичним”, і підкреслено, що для Галичини це особливо важливо “для вдосконалення садівництва”, для реалізації цієї мети необхідно забезпечити певні педагогічні умови, з-поміж яких – “шкільний сад і розсадник плодкових дерев, вчитель може практично викладати плодівництво” [9, 56–58]. Велике значення для розвитку початкового шкільництва в Австро-Угорській імперії мали ухвалені основні державні (конституція від 21 грудня 1867 р.) та освітні закони (1868; 1869; 1873 та ін.), які створили підґрунтя для організації народних шкіл, визначали принципи їхньої діяльності, узаконили світський характер та керівництво народних шкіл, затвердили закон про загальноосвітню школу, педагогічну освіту, обов’язковість початкової освіти (1869) тощо. Галичина була першим австрійським коронним краєм, яка з власної ініціативи отримала Крайову Шкільну Раду (КШР) як професійний адміністративний орган і орган наглядовий і до 1905 р. система освіти керувалася законом від 1867 р., сфера діяльності КШР була встановлена актом, згодом зміненним 1907 р., основні положення щодо заснування та діяльності народних шкіл докладно сформульовано в 78 параграфах державного закону від 14 травня 1869 р. [9; 14; 17; 19]. Як відомо, закон крайового сейму від 21 грудня 1867 р. не тільки увиразнював систему початкової освіти в Галичині (народні школи поділялися за формою власності на державні та приватні, за типами початкових шкіл – на одно-, дво-, три-, чотири-, п’яти-, шестикласні, виділові, за гендерною ознакою – жіночі, чоловічі, мішані), а й гарантував право кожної народності на здобуття освіти рідною мовою [19]. Однак на перешкоді розвитку україномовної початкової освіти було чимало чинників, зокрема й асиміляторська політика урядових кіл і польських урядових структур, які визначали освітню політику в коронному краї. За даними, які наводить дослідниця Г. Білавич, у Галичині “на перетині XIX–XX ст. лише 45–50 % українських дітей шкільного віку відвідували початкову школу, а в 4–8-х класах навчання продовжували 7 %” [1, 91], у краї не функціонувало жодної державної виділової (вищої початкової школи) з українською мовою навчання [6, 40].

Попри прогресивний характер ухвалених освітніх законів, у Галичині відчувалася нестача закладів початкової освіти, матеріального забезпечення, кадровий потенціал був недостатньою мірою підготовлений, велика кількість українських дітей не мали доступу до якісної початкової освіти, обмежувалася дво- трирічним навчанням у народних школах, де зміст освіти був невисоким. Усе це відбилося на змісті початкової природничої освіти. Про це засвідчує звітна документація [9]: так, у середині 1850-х рр. у Галичині було 2476 народних шкіл (окрім недільних), 54 жіночі школи (з них 11 чотириклас-

них шкіл), 543 тривіальні школи та 1360 недільних шкіл; згідно з переписом 1857 р., більшість гмін не мала шкіл і тому діти були позбавлені початкової освіти [9].

Результати початкової природничої освіти значною мірою визначалися навчальними планами та організацією роботи народної школи. Навчальні плани мали завдання: а) визначити предмети шкільного навчання природознавчого змісту; б) окреслити відомості з предметів / інтегрованих курсів, що забезпечували природничу освіту в народних школах; в) розподілити навчальний матеріал; тощо. Нормативні документи, видані на основі грудневого 1867 р. освітнього закону, передбачали викладання в початкових школах предметів: “наука природи”, “землепис”, які мали практико-орієнтовний характер та виразний господарський складник [19]. Великою проблемою для становлення та розвитку початкової природничої освіти в Галичині залишалися відмінності щодо змісту навчання в різних типах закладів, оскільки в міських народних школах на вивчення предметів природничого циклу відводилася більша кількість годин, що було недостатньо для здобуття природничих знань, підготовки учнів до практичного життя, подальшого навчання у виділових школах, гімназіях, учительських семінаріях тощо. Задля розв’язання цієї проблеми в травні 1875 р., відповідно до розпорядження КШР, для сільських учнів запровадили т. зв. недільне навчання, яке тривало з 15 до 17 год., мало за мету надати дітям “додаткові” теоретичні й практичні знання щодо не тільки землеробства, тваринництва, хатнього господарства, а й “господарських рахунків”, міським школярам надавали інформацію у галузі ремесла, промислу, торгівлі та ін. [7, 70–72].

Шкільний закон від 14 травня 1869 р. містив низку важливих положень щодо розвитку початкової природничої освіти, у ньому, зокрема, подано перелік предметів, які її забезпечували: “найважливіші знання природничих наук, географії та історії з особливим акцентом врахування батьківщини та її законодавства”. Обсяг викладання навчальних предметів залежав від рівня / ступеня школи, кадрового забезпечення [9, 46]. На основі аналізу джерел (звітів, навчальних планів, методичних рекомендацій та інструкцій [9; 10–13; 14–16; 17–18; 19 та ін.]) можна простежити процес формування природничих уявлень та понять в учнів початкових шкіл Галичини. Так, в 1–2-класних народних школах елементарні природничі знання здобувачів освіти формувалися на основі опрацювання навчальних текстів, для реалізації цих завдань введено інтегрований навчальний предмет “Науки про речі”. Зміст навчального матеріалу складено за принципами доступності, сезонності, у взаємозв’язку з повсякденним життям. Згідно з інструкціями та методичними рекомендаціями, на перший рік навчання передбачалося 80

лекцій (уроків), автори наголошували на наступності дошкільної та початкової освіти. Програмою вивчалися такі розділи: “І рік навчання. Осінь і зима. 1) Кімната (клас), школа і дім (предмети, людина); 2) Місто (вулиця, будівлі, предмети, тварини, діяльність людей, майстерні), каміння, цегла, пісок. Весна і літо. 3) Сад (тварини, рослини, діяльність людини); 4) Ліс (рослини, тварини). II рік навчання. Осінь і зима. 1) Сад (плоди; діяльність людей), 2) Село (будівлі, тварини, дім, діяльність людей). Весна і літо. 3) Вода (річка, ставок, луг, рослини, тварини), 4) Поле (рослини, діяльність людей)” [9, 46].

Метою і завданням предмету “Науки про речі”, на думку різних теоретиків, були: “Розвиток мовлення дитини та закріплення навичок читання, розвиток мислення та розуму, виховання почуттів, розвиток перцептивних здібностей, пояснення, доповнення та систематизація наявних у дитини уявлень; надання загальною корисною інформацією, створення основ спеціальних наук; загальна здатність дитини до навчання (тренування уваги); пробудження і розвиток моральних і релігійних почуттів” [18, 10].

Важливим джерелом інформації для нас є тогочасні педагогічні часописи, які вміщували, окрім іншого, необхідні матеріали, які регламентували зміст природничої освіти, для вчителів слугували методичним забезпеченням при викладанні навчальних предметів природничого циклу. Про зміст, мету, завдання предметів “Географія” та “Історія натуральна” довідуємося із часопису “Учитель” (1868–1874), в одному із випусків якого (“Учитель”, 1869, № 7) наголошувалося на формуванні елементарних природничих знань учнів за відсутності підручників із цих предметів, окреслювалося коло здобутих знань з предмету “Географія” (знання про Землю, її форму, рух, вплив Сонця на Землю; поняття про сушу, гори, моря, ріки, озера, клімат та об’єкти природи); з предмету “Історія натуральна” (поняття про три царства, класифікацію рослин, тварин та мінералів, знання користі та шкоди від природи).

Згідно з навчальними планами від 1875 р., у кожній трикласній школі на 3–4 роках навчання (II відділ) на науки природничі, географію та історію відводилося 2 години щотижня, на 5–6 роках навчання (III відділ) на науки природничі – 2 год., географію та історію – 2 год. [10]. У звіті КШР 1878–1879 р. н. зазначалося, що віднесення “природничих наук до числа обов’язкових предметів у народних школах має за мету ознайомити дітей з навколишньою природою та звільнити їх від багатьох забобон через нерозуміння основних природних явищ” [16].

Упродовж 1893–1907 рр. відбувається подальший розвиток початкової природничої освіти в Галичині, на який вплинули виклики, пов’язані з асиміляційними процесами в державному шкільництві з боку польських освітніх чинників, польської громадськості, які стверджували про спрощену почат-

кову освіту для українського селянства, наполягали на скороченні “обов’язкової науки в народній школі із шести до чотирьох років навчання” [9; 12; 18]. В одному із таких публічних виступів зазначалося: “Школи, навчальні програми й книжки повинні бути інші на селі, а інші для міст. Школи на селах повинні бути практичні, отже так продумані, щоби учні, що з них виходять, не мали охоти прощатися зі селом. Навчальних програмів не треба так складати, щоби в кожній здібнішій дитині викликати охоту шукати іншої долі, як у селянській хаті. Учительські семінарії повинні бути подвійні: з коротшим курсом для селянських учителів і довшим для міських. Треба їх закладати в селах, перш усього при монастирях як інтернати. Міські семінарії повинні бути також інтернатами. Час шкільної науки в сільських народних школах повинен бути вкорочений; вакації треба продовжувати” [8, 5–6]. Закономірно, що освітній закон від 1893 р. запровадив замість колишньої триступеневої структури початкової освіти чотири ступені, зокрема: I ступінь – 1-й рік навчання; II – 2-й; III – 3-й і 4-й; IV – 5-й і 6-й рік навчання [12], унаслідок чого українські діти – мешканці сіл – забезпечувалися лише найнижчим ступенем початкової освіти, тобто народними чотирикласними школами.

На підставі аналізу навчальних програм та планів для початкових шкіл стверджуємо, що в процесі викладання дисциплін природничого циклу акцент зроблено на релігійному, естетичному, патріотичному, трудовому вихованні учнів: “Пізнавати природу в її дрібницях, в її повноті, у складній будові найменшої комахи, в досконалій будові людського тіла, в гармонії всіх живих і мертвих істот на землі, що складається у єдине ціле, – саме так молодь пізнає всемогутність і мудрість Творця і цей процес впливає на розвиток їх релігійних почуттів. Пробуджується гармонія форм, кольорів і тонів у природі, любов до прекрасного – розвиваються естетичні почуття. Коли молодь пізнає красу і багатство природи Батьківщини, ще більше прив’язується до своєї землі, рідного краю – зміцнюються патріотичні почуття. Природа для молоді – вчителька різноманітних чеснот: бджола вчить її працьовитості та ощадливості, мураха вчить її терпінню та наполегливості, ластівка дбайливо збирає мух і несе їх у своєму дзьобі до пташенят, “батьківська любов і жертвовність”. Коли молодь дізнається, що тварини теж доводиться боротися за існування, що вони піддаються численним небезпекам, набуває співчуття до цих “божих створінь”, і позбавляється від шкідливих звичок і різкої поведінки з живими істотами, яким не байдуже досягнення співчуття до інших. Приклад працьовитості тварин, їх наполегливості, стійкої та невтомної гонитви до наміченої мети впливає на розвиток волі молоді” [12, 145–146]. Навчальним планом 1893 р. на вивчення курсу “Географія” була передбачена 1

година на тиждень у V і VI класах народної школи [12], ключовим завданням якого був розвиток географічних понять в учнів: відомості про Всесвіт, небесні тіла, Землю, форми її поверхні, природні явища, атмосферні зміни та їх зв'язок зі зміною пір доби і року, їх вплив на умови рослинності, на життя тварин і діяльність людини, орієнтування в просторі тощо, що спонукало учнів до зацікавлення природою, аналізу природних процесів та дослідження причинно-наслідкових зв'язків у природі. В “інструкціях” та “методичних рекомендаціях” 1893 р. наголошувалося на застосуванні аналітичного, синтетичного або концентричного методу навчання на уроках географії [12]. У I–IV класах народних шкіл деякі географічні та природничі знання учні здобували під час спостережень, опрацювання текстів для читання, опису, розвитку зв'язного мовлення, під час мандрівок, на основі уривків із хрестоматій, загальної інформації про свій рідний край і Австро-Угорську монархію тощо (більш докладно про це – у нашій окремій публікації [2]). Основними завданнями навчального предмету “Історія натуральна” були: знання найважливіших об'єктів природи усіх трьох царств (рослин, тварин та мінералів), з урахуванням їх користі та шкоди, а також їх застосування у повсякденному житті дитини, у домашньому господарстві, промисловості, торгівлі; знання будови людського тіла, охорону природи; виховання юнацтва засобами природи, розвиток спостережливості й любові до природи. Методичні рекомендації до викладання курсу “Історія натуральна” подавали “інструкції” щодо застосування методів, форм та засобів навчання природи в народних школах. Ішлося також про необхідність узагальнення і систематизації природничих знань учнів під час екскурсій, формування практичних навичок на шкільному городі, проведення щоденних спостережень у куточку живої природи, збір природничих колекцій, які згодом можуть застосовуватися під час вивчення об'єктів природи (такий збір був обов'язковим для учнів V і VI класів) [12].

У наукових планах 1893 р., 1911 р., які окреслювали зміст початкової природничої освіти [12–13], для її реалізаторів давали чіткі методичні вказівки щодо красназничого принципу викладання предметів, необхідності володіння педагогами інформацією в галузі красназництва: тільки досконале знання природи рідного краю та навколишньої місцевості вчителем може забезпечити успішні результати в навчанні його учнів.

Висновки. Незважаючи на те, що проблема розвитку змісту природничої освіти в Україні є предметом усебічного історико-педагогічного аналізу, задекларована в назві статті наукова проблема вченими не розглядалася. За умов перебування Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст. у складі Австро-Угорської монархії система держав-

ного шкільництва справила певний вплив на розвиток української початкової природничої освіти. Її організація великою мірою визначалася освітньою політикою держави, до складу якої належала Галичина як коронний край, початкова природнича освіта підпорядковувалася завданням соціально-економічного розвитку Австро-Угорської імперії, що зумовило загалом суперечливу генезу, що супроводжувалася позитивними і негативними тенденціями. Українські освітяни долучалися до вдосконалення навчальних програм дисциплін природничого циклу, надавали їм практико орієнтованого характеру (розвиток бджільництва, городництва, садівництва тощо). Починаючи з другої половини XIX ст., у природознавстві як галузі наукових знань відбуваються істотні зміни, які мали прогресивний вплив і на освітні процеси. На розвиток змісту початкової природничої освіти впливали не тільки суспільно-політичні, соціокультурні, а й освітні чинники, шкільна законодавча база Австро-Угорської імперії (загалом прогресивна на той час, позаяк сприяла збільшенню мережі початкових шкіл, появі нових типів закладів освіти, удосконаленню навчальних планів та програм, формуванню системи професійної підготовки вчителів, розширенню змісту природничої освіти тощо), що регламентувала структуру початкової освіти, її реформування, змістове наповнення, зокрема й початкової природничої освіти. Попри певний поступ у здобутті природничих знань українськими дітьми, серйозною перешкодою стало обмеження доступу сільських учнів до якісної освіти (5–6-класні початкові школи були лише в містах), українськомовних виділових державних шкіл не було. Отже, за змістом, методами і результатами навчання сільська народна школа багато в чому поступалася міській, що впливало і на рівень здобуття природничих уявлень учнів. Тенденцією розвитку природничої освіти в народних школах Галичини досліджуваного періоду став діяльнісний характер, інтеграція предметів природничого циклу з читанням, іншими дисциплінами. Наприкінці XIX ст. природознавство стає обов'язковим навчальним предметом у старших класах народних шкіл. Методичними знахідками того часу стало вивчення природознавства через читання, проведення спостережень, екскурсій, красназничу роботу для вивчення природи, працю на шкільному городі, вирощування плодкових дерев та догляд за ними тощо. Початкова природнича освіта, окрім іншого, готувала випускників народних шкіл до самостійного практичного життя. За умов тодішнього соціального розвитку (переважало сільське населення) українства це кваліфікуємо як прогресивне педагогічне явище. У процесі розвитку змісту початкової природничої освіти педагоги використовували різноманітні підходи до викладання природничих дисциплін, однак провідними векторами реформування змісту шкільного

природознавства залишалися практико-реалістичний, систематичний, біологічний, краєзнавчий, реалізація на уроках міжпредметних зв'язків, інтеграція наукових знань, раціоналізація змісту природничої освіти та ін. Зміни у змісті початкової природничої освіти знаходили відображення у навчально-методичному забезпеченні дисциплін природничого циклу. Зміст початкової природничої освіти в другій половині XIX – на початку XX ст. у Галичині визначався та утверджувався в статусі обов'язкового предмету для реалізації освітніми програмами й навчальними планами. Оскільки за цього періоду в Австро-Угорській імперії не було єдино усталеної структури початкової освіти, була відсутня узгодженість між навчальними планами народних шкіл і навчальними програмами з дисциплін природничого циклу в міських та сільських школах, відповідно сільські школярі були позбавлені інформації про тодішній поступ природничих наук, технічні новинки, досягнення науки.

Подальшого дослідження вимагає проблема навчально-методичного забезпечення початкової природничої освіти в Галичині досліджуваного періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г. Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у Західній Україні (друга половина XIX – початок 40-х рр. XX ст.): монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 740 с.
2. Борис У. Навчальні екскурсії з природознавства в початковій школі України крізь призму історико-педагогічного дискурсу. *Молодь і ринок*. 2022. № 9 (207). С. 90–95.
3. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
4. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіта”. Львів, 1932. 268 с.
5. Природнича освіта у початковій школі: історія, теорія, практика: навч. посіб. для вчителів початкових класів / уклад. А.М. Мартін, Н.В. Тарапака. Кропивницький: КЗ “КОШПО імені Василя Сухомлинського”, 2023. 60 с.
6. Рогатинський П. Під прапором “Рідної Школи”. Станіславів, 1939. 51 с.
7. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.
8. Товариство Взаїмна поміч українського вчителства 1905–1930. Львів, 1932. 370 с.
9. Falkiewicz K. Rozwój w calicyi w latach 1848–1898. Lwow, 1899. 124 s.
10. Plany nauki dla szkół ludowych pospolitych i wydziałowych. Rada Szkolna Krajowa. Lwow, 1875. 120 s.
11. Plan nauki dla szkół jednoklasowych podzielonych, z nauką półdzienną (o jednym nauczycielu w dwóch oddziałach). Lwow, 1879. 370 s.
12. Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych pięcioletnio-klasowych męskich, żeńskich i mieszanych wraz z instrukcją. Lwow, 1893. 320 s.
13. Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych pięcioletnio-klasowych męskich, żeńskich, i mieszanych wraz z instrukcją. Lwow, 1911. 370 s.
14. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach szkolnych 1868 i 1869. Lwow, 1871. 28 s.
15. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach szkolnych 1870 i 1871. Lwow, 1872. 62 s.
16. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach szkolnych 1878/9. Lwow, 1880. 68 s.
17. Władysław D.J. Nauka o rzeczach: rys jej historycznego rozwoju, podstawy psychologiczne, metoda oraz wzory lekcji. Warszawa, 1874. 184 s.
18. Władysław D.J. Nauka o rzeczach: rys jej historycznego rozwoju, podstawy psychologiczne, metoda oraz wzory lekcji. Warszawa, 1892. 700 s.
19. Zarys organizacyi szkol nizenszych / Skreslil B. Trzaskowski. Lwow: Nakladem awtora, 1867. 60 s.

REFERENCES

1. Bilavych, H. (2015). Teorii i praktyka vykhovannia hospodarskoi kultury uchniv ta doroslykh u Zakhidnii Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok 40-kyh rr. XX st.). [Theory and practice of economic education of students and adults in Western Ukraine (second half of the 19th century – beginning of the 40s of the 20th century)]. Ivano-Frankivsk, 740 p. [in Ukrainian].
2. Borys, U. (2022). Navchalni ekskursii z pryrodnavstvav pochatkovii shkoli Ukrainy kryz pryзму istoryko-pedahohichnoho dyskursu [Educational excursions in natural science in the primary school of Ukraine through the prism of historical-pedagogical discourse]. *Youth & market*. Vol. 9 (207). pp. 90–95. [in Ukrainian]
3. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State standard of primary education]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> [in Ukrainian].
4. Perskyi, S. (1932). Populiarna istoriia tovarystva “Prosvita” [Popular history of “Prosvita” society]. Lviv, 268 p. [in Ukrainian].
5. Pryrodnycha osvita u pochatkovii shkoli: istoriia, teoriia, praktyka [Science education in primary school: history, theory, practice]. *Educational manual for primary school teachers*. (2023). (Ed.) A.M. Martin, N.V. Tarapaka. Kropyvnytskyi, 60 p. [in Ukrainian].
6. Rohatynskyi, P. (1939). Pid praporom “Ridnoi Shkoly” [Under the flag of the “Native School”]. Stanislaviv, 51 p. [in Ukrainian].
7. Stuparyk, B. (1994). Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939) [Education of Halychyna (1772–1939)]. Ivano-Frankivsk, 144 p. [in Ukrainian].
8. Tovarystvo Vzaimna pomich ukrainskoho vchytelstva 1905–1930 [Society of Mutual Aid of Ukrainian Teachers 1905–1930]. Lviv, 1932. 370 p. [in Ukrainian].
9. Falkiewicz, K. (1899). Rozwój w calicyi w latach 1848–1898 [Development in Calicia in the years 1848–1898]. Lwow, 124 p. [in Polish].
10. Plany nauki dla szkół ludowych pospolitych i wydziałowych. Rada Szkolna Krajowa [Study plans for folk schools and department schools. National School Council]. Lwow, 1875. 120 p. [in Polish].
11. Plan nauki dla szkół jednoklasowych podzielonych, z nauką półdzienną (o jednym nauczycielu w dwóch oddziałach) [Study plan for one-class divided schools, with half-day

СТРУКТУРА ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ УМОВ І НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

learning (one teacher in two classes)]. Lwow, 1879. 370 p. [in Polish].

12. Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych pięcio- i sześćo-klasowych męskich, żeńskich i mieszanych wraz z instrukcją [Scientific plans for five- and six-grade male, female and mixed folk schools, along with instructions]. Lwow, 1893. 320 p. [in Polish].

13. Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych pięcio- i sześćo-klasowych męskich, żeńskich, i mieszanych wraz z instrukcją [Scientific plans for five- and six-grade folk schools for men, women and mixed, along with instructions]. Lwow, 1911. 370 p. [in Polish].

14. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach szkolnych 1868 i 1869 [Report of the c. k. of the national school council on the state of public education in the country in the school years 1868 and 1869]. Lwow, 1871. 28 p. [in Polish].

15. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach szkolnych 1870 i 1871 [Report of the Crown Prince of the National School Council

on the state of public education in the country in the school years 1870 and 1871]. Lwow, 1872. 62 p. [in Polish].

16. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach szkolnych 1878/9 [Report of the Imperial and Royal National School Council on the state of public education in the country in the school years 1878/9]. Lwow, 1880. 68 p. [in Polish].

17. Władysław, D.J. (1874). Nauka o rzeczach: rys jej historycznego rozwoju, podstawy psychologiczne, metoda oraz wzory lekcji [The science of things: an outline of its historical development, psychological foundations, method and patterns of learning]. Warszawa, 184 p. [in Polish].

18. Władysław, D.J. (1892). Nauka o rzeczach: rys jej historycznego rozwoju, podstawy psychologiczne, metoda oraz wzory lekcji [The science of things: an outline of its historical development, psychological foundations, method and lesson patterns]. Warszawa, 700 p. [in Polish].

19. Zarys organizacji szkół niższych [Outline of the organization of lower schools]. Skreslił B. Trzaskowski. Lwow, 1867. 60 p. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 09.01.2024

УДК [378.016:37]:[364.6-786:355.4]

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300094>

Світлана Цюра, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка

СТРУКТУРА ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ УМОВ І НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Схарактеризовано об'єктивні чинники, що зумовлюють потребу визначення змісту соціально-реабілітаційної компетентності майбутніх педагогів структура і зміст якої має складатися з двох рівнів: компоненти когнітивний, афективний, вольовий, навички та досвід, що формують здатність виконувати дії соціально-реабілітаційного характеру; педагогічний зміст цих дій, які входять до компетенції вчителя – особистісно орієнтована спрямованість, педагогічна діагностика розвитку, консультування, корекція.

Ключові слова: педагогічна реабілітація; соціально-реабілітаційна компетентність; зміст соціально-реабілітаційної компетентності майбутніх педагогів.

Рис. 2. Табл. 1. Літ. 10.

Svitlana Tsiura, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the General Pedagogy and Pedagogy of the Higher School Department, Lviv Ivan Franko National University

STRUCTURE OF THE CONTENT OF THE SOCIAL-REHABILITATION COMPETENCE OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION ACQUIRERS IN THE CONTEXT OF THE CONDITIONS AND CONSEQUENCES OF WAR

The following objective factors, which cause the necessity of understanding and determining the content of a social-rehabilitation competence of future teachers, are characterized in the article: the war conditions and consequences, which have changed the inner environment of educational institutions in Ukraine; the new demands towards professional work; a corresponding view of educational standards of teachers' training in 2023; the existence of activity, which features the psycho-pedagogical and social focus, in program results and professional competences.

The peculiarities and specifics of the actions of social-rehabilitation characteristics are determined. These actions are realized by pedagogic workers of educational institutions according to the tasks of pedagogical rehabilitations of the formation of a complex of conditions for restoring of inner and outer psycho-physical, especially emotional, intellectual, and social potential of a kid. Hence, the social-rehabilitation competence of a future teacher as a synthesis of their social and pedagogical essence should involve tasks of the formation of motivational readiness and skills for resolving the tasks of targeted recovering of social resources and personal potential of kid's development. Taking into account the traumatic character and massiveness of mental phenomena, which influence the psychological state of participant, the fact that immediate conditions of professional activity of work workers are